

MÔI TRƯỜNG SINH THÁI & SỰ SỐNG

NGÔ THẾ LÝ

Nhân loại đã đi qua thập niên đầu tiên của thế kỷ 21 - thế kỷ của nền kinh tế trí thức. Một thập niên phát triển nhanh kinh tế - xã hội của nhiều quốc gia dựa vào thành tựu của khoa học công nghệ có hàm lượng chất xám cao. Tuy nhiên, nhân loại cũng đã nếm trải đắng của những biến đổi khí hậu trái quy luật như bão tố, lốc xoáy, lũ lụt, nắng hạn, rét đậm, rét hại, băng giá, cháy rừng, sạt lở đất gây nhiều tổn thất về người và tài sản xã hội; là hậu quả của sự biến đổi khí hậu toàn cầu trong đó có Việt Nam nói chung và Quảng Bình ta nói riêng.

Môi trường là khái niệm tổng hòa tác động qua lại của các hệ sinh thái gồm (động vật, thực vật, vi sinh vật) với dòng năng lượng vô sinh (ánh sáng, nhiệt độ, nước, chất vô cơ...) tạo nên cấu trúc nhất định đa dạng về loài để phát triển và duy trì sự tồn tại theo chu trình tuần hoàn vật chất xuất thân từ tự nhiên trong đó có con người chúng ta, tạo ra môi trường tương đối ổn định. Những sự tác động làm quy luật tuần hoàn tự nhiên bị phá vỡ sự cân bằng tương đối, của các hệ sinh thái dẫn đến sự suy thoái môi trường và gây ra những hậu quả nghiêm trọng.

Con người và xã hội là một hệ sinh thái của tự nhiên thực hiện trao đổi năng lượng với các hệ sinh thái sinh hữu cơ và vô cơ để phát triển và tồn tại. Tuy nhiên, vì lòng tham vọng của tư duy siêu phàm mà chuyển giao năng lượng vào các hệ sinh thái liên quan khác để thu lợi nhiều hơn và phát triển nhanh hơn đã vô tình trở thành thủ phạm gây ra sự suy thoái môi trường toàn cầu đe dọa sự sống và tồn tại của chính mình.

Ngay từ giữa thế kỷ 20, các nhà khoa học hàng đầu thế giới và Chính phủ của hơn 100 quốc gia họp tại Stóckhôm (Thụy Điển) ngày 5-6-1972 đã cảnh báo con người hãy cứu lấy cái nôi của chúng ta. Hội nghị đã lấy ngày 5 tháng 6 hàng năm là

ngày Môi trường thế giới. Cũng từ đó những công trình nghiên cứu sự suy thoái môi trường luôn được các nhà khoa học đặc biệt quan tâm như:

- Vấn đề thứ nhất, các nghiên cứu và phát hiện thủng tầng ôzôn ở Nam Cực năm 1985, ở Bắc Cực năm 1988 của các nhà khoa học Anh. Đó là một lớp không khí dày bao bọc trái đất có tác dụng như là một lớp đệm hấp thụ 99% bức xạ tia cực tím của mặt trời chiếu xuống trái đất. Sự suy thoái của tầng ôzôn sẽ tác động mạnh mọi sinh vật trên trái đất, làm tăng thêm các bệnh tật và giảm khả năng miễn dịch của con người... Nguyên nhân gây ra sự suy giảm tầng ôzôn là do các hợp chất có chứa flo hoặc luôn sử dụng rộng rãi trong công nghiệp đông lạnh và chất dung môi (ước tính khoảng gần 800.000 tấn/năm CFH₃ (clorua-cacbon) thải vào môi trường đã làm giảm tính bền vững của tầng không khí trong việc hấp thụ tia cực tím của mặt trời chiếu xuống trái đất. Vì vậy, Chính phủ 27 nước công nghiệp phát triển ký công ước Viên (năm 1987) về bảo vệ tầng ôzôn bằng việc cam kết cắt giảm dần tiến tới chấm dứt sử dụng sản xuất và thải bỏ các chất độc hại đến tầng ôzôn vào năm 2000. Một quyết định nhân đạo kịp thời và chúng ta chưa biết hiệu quả đến đâu song đến nay vấn đề tầng ôzôn vẫn là mối quan tâm hàng đầu của nhân loại vì những hậu quả khôn lường của nó vẫn chưa được thống nhất giải quyết trong Hội nghị thượng đỉnh thế giới lần thứ 16 về môi trường năm 2010 tại Cancun (Méxicô)

- Vấn đề thứ hai là sự nóng lên của trái đất hay còn gọi là hiện tượng "hiệu ứng nhà kính". Có bản chất từ quan điểm xem bầu khí quyển bao quanh trái đất như là một nhà kính không lồ hấp thụ nhiệt độ mặt trời qua sự phản xạ của bề mặt trái đất rồi chiếu trở lại làm cho trái đất nóng dần lên. Nguyên nhân của hiện tượng này là do diện tích rừng xanh

che phủ bề mặt trái đất bị giảm sút nhanh, diện tích đất trống đồi trọc ngày một tăng do nạn cháy rừng, khai thác chuyên đồi các mục đích sử dụng đất rừng và sử dụng nguyên liệu hóa thạch... của con người, làm tăng lượng khí thải độc CO₂, CH₄, CFC₃,... vào thiên nhiên ngày càng nhiều.

Những quan sát của các nhà khoa học cho biết hiện nay trái đất đã nóng lên 1°C so với thế kỷ trước và dự báo đến năm 2030 nếu lượng khí thải CO₂ tăng lên hai lần thì nhiệt độ trái đất sẽ tăng lên 1,5°C - 4,5°C sẽ làm tan khối lượng băng khổng lồ ở hai đầu cực sẽ dẫn đến nước biển dâng lên. Đây là mối nguy cơ đe dọa nhiều quốc gia, trong đó Việt Nam là một trong những quốc gia được cảnh báo phải chịu ảnh hưởng trực tiếp và nặng nề nhất.

Sự nóng lên của trái đất, nồng độ khí thải độc CO₂, CH₄, CFC₃, SO₂ vào không khí càng cao bị oxy hóa và thủy phân tạo thành axit gặp lạnh đọng lại tạo thành mưa axit là thủ phạm gây độc hại cho các hệ sinh thái cây trồng vật nuôi. Trong nông nghiệp có nơi mất trắng, các cánh rừng phòng hộ, và ô nhiễm nguồn nước sinh hoạt ảnh hưởng đến sức khỏe và đe dọa tính mạng của con người.

Vấn đề tác động thứ 3 của sự suy thoái môi trường là ô nhiễm nguồn nước sạch. Theo các tính toán của các nhà khoa học thì tổng trữ lượng nước của toàn cầu khoảng 1.360 triệu km³, trong đó nước sạch chỉ chiếm trên dưới 3% và con người sử dụng được khoảng 1% để phục vụ cho nhu cầu sinh hoạt. Thế nhưng nguồn nước đang bị ô nhiễm bởi các chất thải trong sản xuất và sinh hoạt do chính bản thân con người gây ra như hóa chất thải trong công nghiệp, thuốc trừ sâu trong nông nghiệp....

Nguyên nhân đầu tiên dẫn đến những suy thoái môi trường sinh thái trên đây trước hết là sự phát triển ồ ạt, nhanh chóng của các ngành công nghiệp, quá trình đô thị hóa tại các quốc gia phát triển và đang phát triển đặc biệt là các ngành công nghiệp hóa chất gây ô nhiễm. Hoạt động của các ngành công nghiệp đã thải vào khí quyển mỗi năm 150 triệu tấn khí SO₂, 200 triệu tấn CO₂, 350.000 tấn CFC₃,... (theo Phạm Thành Dung - môi trường sinh thái, tạp chí Giáo dục lý luận số 3-99), những chất mà trong hệ thống môi trường sinh thái chính thể không thể hấp thụ đã gây tác hại đến tầng ozôn, đến nguồn nước sạch của hành tinh chúng ta.

Nguyên nhân thứ hai là sự suy giảm nhanh hệ sinh thái rừng. Chúng ta thường gọi rừng là lá phổi

của trái đất, rừng ngoài chức năng hấp thụ những khí độc hại do các hoạt động của con người thải vào môi trường rồi sàng lọc làm cân bằng hệ sinh thái và cung cấp trở lại cho con người bầu không khí trong lành để phát triển. Rừng còn là lá chắn chống lại hiện tượng bức xạ nhiệt đốt nóng trái đất và giảm khả năng bốc hơi bảo vệ nguồn nước trên mặt đất, ngăn giữ dòng nước khi mưa lũ và đảm bảo cung cấp nước sinh hoạt và sản xuất cho nhân loại. Sự giảm diện tích rừng nhanh trên toàn cầu, làm suy thoái môi trường, làm biến đổi khí hậu dẫn đến những trận lũ chồng lũ như ở miền Trung vừa qua, những trận hạn hán kéo dài ảnh hưởng nghiêm trọng đến nền sản xuất của nước ta trong những năm gần đây mà thủ phạm chính là con người dưới mọi hình thức. Theo thống kê của các tổ chức quản lý thì mỗi phút trôi qua có tới 21,5ha rừng bị phá hủy trên thế giới. Ở nước ta trước năm 1945 độ che của rừng đạt 45% diện tích tự nhiên nay chỉ còn 28% (dưới mức báo động là 30%) làm diện tích đất trống đồi trọc bị bào mòn mạnh tăng lên khoảng 13,5 triệu ha/năm hoặc bị cháy. Vì mưu cầu cuộc sống người dân làm nương làm rẫy, lấy củi đun nấu, khai thác gỗ làm nhà hoặc do cô tình phá hủy phục vụ khai khoáng hoặc khai phá để chuyển đổi sang mục đích sử dụng khác sinh lợi kinh tế trước mắt, chạy theo những quan điểm tăng trưởng nhanh tối đa nhất thời một cách thiển cận không tuân thủ sự biến đổi theo chu trình khách quan của tự nhiên và tính chiến lược bền vững của môi trường sinh thái đối với sự sống.

Ngoài ra những nguyên nhân khác không kém phần quan trọng về gây suy thoái môi trường sinh thái là các cuộc chiến tranh cục bộ giữa các nước và phe phái do bất đồng chính kiến về chính trị, kinh tế, sắc tộc, tôn giáo... Các cuộc thử nghiệm vũ khí hạt nhân, tập trận lớn trên biển, các nhà máy, các khu công nghiệp thải nước thải nhiều chất độc hôi bản không qua xử lý môi trường nước và không khí. Các bãi rác thải tập trung không thực qua xử lý đúng quy trình kỹ thuật cũng đã ném vào khí quyển một lượng không nhỏ các chất khí, chất độc hại gây ô nhiễm môi trường đặc biệt là môi trường nước cho sự sống của con người và làm hủy hoại các loài thủy sản.

Việt Nam, một quốc gia đang trong quá trình phát triển từ nền kinh tế nông nghiệp còn mang nặng ảnh hưởng tư duy của nền sản xuất nhỏ cá thể của chế độ tư hữu phong kiến tập quyền lại kéo dài

trong 30 năm chiến tranh ái quốc sang nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa nên càng bị lôi cuốn bởi trình độ văn minh của các quốc gia công nghiệp phát triển. Vì vậy, những nguyên nhân gây suy thoái môi trường trên đây không thể loại trừ tùy ở mức độ thấp nhưng đóng vai trò không kém phần quan trọng như khai thác gỗ lâm sản, cháy rừng, khai thác tài nguyên khoáng sản làm thu hẹp diện tích độ che phủ của rừng tự nhiên. Nước ta đang chịu ảnh hưởng trực tiếp và rất nặng trong những năm qua như lụt chồng lụt, lũ ống, lũ xoáy, núi lở và hạn hán làm 30% diện tích đồng bằng sông Cửu Long, 12% diện tích đồng bằng các tỉnh ven biển bị nhiễm mặn hàng năm, phá vỡ nhiều công trình tài sản quốc gia và nhân dân, làm hạn chế tiên trình phát triển của nền kinh tế. Có thể thấy rõ nhất đó là trận lụt lịch sử năm 2010 ở các tỉnh miền Trung trong đó có Quảng Bình chúng ta.

Như vậy, giữa môi trường sinh thái và sự sống của con người có một mối quan hệ phụ thuộc vô cùng khăng khít không thể xem nhẹ.

Giảm thiểu ô nhiễm môi trường sinh thái để đối phó với biến đổi khí hậu vì cuộc sống của chúng ta và các thế hệ tương lai là rất cần thiết. Vấn đề này đã được Đảng, Chính phủ ta quan tâm ngay từ cuộc họp Chính phủ của 100 quốc gia tại Stóckhôm (Thụy Sĩ) năm 1987, nước ta cùng 26 quốc gia đã ký công ước về giảm thiểu chất thải nhằm bảo vệ tầng ôzôn. Năm 1995 Quốc hội (khóa IX) ban hành Luật Bảo vệ môi trường và ngày 25/6/1988 Bộ Chính trị BCH Trung ương Đảng (khóa VIII) ban hành Chỉ thị số 36-CT/TW về tăng cường bảo vệ môi trường trong thời kỳ công nghiệp hoá - hiện đại hóa. Tiếp đó chúng ta triển khai các hoạt động bảo vệ môi trường sinh thái như lập Kế hoạch quốc gia bảo vệ môi trường, hưởng ứng ngày làm cho thế giới sạch hơn, giờ trái đất... trên toàn cầu được tổ chức hàng năm ở các tỉnh, các dự án sản xuất kinh doanh đều phải lập báo cáo đánh giá tác động môi trường hoặc cam kết bảo đảm môi trường và được cơ quan quản lý nhà nước có thẩm quyền phê duyệt trước khi thực thi; Nhà nước và các tỉnh lập nhiều đoàn kiểm tra, xử lý nghiêm các cơ sở sản xuất vi phạm Luật Bảo vệ môi trường gây hậu quả nghiêm trọng như Công ty bột ngọt Vedan... Một số mục tiêu nhằm bảo vệ môi trường sinh thái bền vững đã được Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ XI đề ra trong kế hoạch 5 năm 2011-2016 là: 40% diện tích đất rừng trước

che phủ, 66% hộ dân cư ở nông thôn, vùng sâu vùng xa và 78% hộ dân cư ở thành phố được sử dụng nước sạch, 66% cơ sở sản xuất gây ô nhiễm môi trường được xử lý, 55% cơ sở sản xuất tại các khu công nghiệp xả nước thải ra môi trường phải qua xử lý. Hiện tại Bộ Tài nguyên và Môi trường đang thực hiện xây dựng Chiến lược Quốc gia về biến đổi khí hậu và kế hoạch phòng chống biến đổi khí hậu 2011-2015 theo chỉ đạo của Thủ tướng Chính phủ.

Đã quá rõ để thấy rằng mối quan hệ giữa môi trường sinh thái và sự sống của con người chúng ta là không thể tách rời và đã trở thành vấn đề thời sự được Đảng, Nhà nước ta luôn ý thức coi trọng. Công tác bảo vệ môi trường bền vững trong quá trình phát triển bằng các văn bản pháp quy gắn với những hành động cụ thể và đã cho những kết quả nhất định. Tuy nhiên, do những nhu cầu phát triển nhanh của các địa phương và tham vọng chạy theo lợi nhuận của các doanh nghiệp, tình trạng ô nhiễm môi trường vẫn chậm cải thiện so với tốc độ phát triển. Có thể đơn cử là các bãi xử lý rác thải tập trung đa số chưa được thực hiện theo dự án được phê duyệt, tình trạng khai thác gỗ lậu, khai thác khoáng sản trái phép chậm được giải quyết và kéo dài gây ra nhiều hậu quả nghiêm trọng. Trong phạm vi bài báo xin đưa ra một số đề nghị sau đây ở tỉnh Quảng Bình:

1- Để giảm thiểu ô nhiễm môi trường sinh thái, đối phó với biến đổi khí hậu, trước hết phải làm thay đổi nhận thức trong mỗi người dân về vị trí và vai trò của các hệ sinh thái trong mối quan hệ giữa sinh thái tự nhiên với sự sống của loài người chúng ta. Phải hiểu rằng trong vũ trụ bao la, con người và xã hội dù phát triển cao đến mức nào vẫn là một cá thể rất nhỏ bé, một bộ phận trong các hệ sinh thái của trái đất phụ thuộc lẫn nhau không thể tách rời. Phải tuân thủ các hoạt động theo quy luật tự nhiên một cách tương đối để các hệ sinh thái tự nhiên không bị tổn thương và phản bác trở lại chúng ta như những trận lũ lụt mà các tỉnh miền Trung đã phải gánh chịu trong nhiều năm qua. Cách đây 50 năm Chủ tịch Hồ Chí Minh phát động "Tết trồng cây" cũng xuất phát từ tư tưởng bảo vệ môi trường của Người... Do đó mỗi người từ các nhà quản lý nhà nước đến các nhà quản lý sản xuất kinh doanh và mỗi người dân luôn có trách nhiệm bảo vệ môi trường sinh thái vì sự tồn tại của bản thân mỗi người và vì cả xã hội loài người.

NGHIÊN CỨU - TRAO ĐỔI

2- Thực hiện xã hội hóa bảo vệ môi trường và biến đổi khí hậu đến cộng đồng khu dân cư không chỉ bằng những phong trào có cờ, băng rôn khẩu hiệu và lời tuyên truyền long trọng trong lễ phát động để có thành tích mà bằng tư duy có tầm nhìn xa, bằng những dự án chiến lược để huy động cộng đồng dân cư bảo vệ môi trường bền vững trong quá trình xây dựng và phát triển kinh tế - xã hội phù hợp với quy luật phát triển tự nhiên của các hệ sinh thái như: dự án cộng đồng dân cư bảo vệ và phát

triển rừng, dự án cộng đồng dân cư phòng chống lụt bão và sạt lở, dự án cộng đồng dân cư bảo vệ tài nguyên khoáng sản, dự án cộng đồng dân cư phát triển du lịch sinh thái...

Nhưng trước hết phải bằng một đề tài nghiên cứu khoa học tổng hợp nhằm xác định các tiêu chí, nội dung, biện pháp và dự báo mức độ và giai đoạn đầu tư trước khi xây dựng rộng rãi để các dự án đạt hiệu quả mục tiêu bảo vệ môi trường sinh thái và phát triển kinh tế - xã hội bền vững.

N.T.L